

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-56>

УДК 339.543(477):355.01

МИТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CUSTOMS POLICY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Тимошенко Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2677-9783>

Дідик Олександра Олександрівна

здобувач вищої освіти,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8387-2092>

Смоляр Ліана Володимирівна

здобувач вищої освіти,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4027-2107>

Timoshenko Nataliia, Didyk Oleksandra, Smoliar Liana

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of State University of Trade and Economics

Стаття присвячена вивченню проблем управління ризиками в процесі розвитку митної системи та оцінки впливу зовнішніх загроз на ведення зовнішньоекономічної діяльності. Особлива увага зосереджена на аналізі впливу змін у підходах до митних формальностей на мінімізацію зовнішніх ризиків. Період, який аналізується охоплює 2021–2024 рр. Досліджуваний часовий проміжок характеризується значними коливаннями у надходженнях митних платежів, відображаючи різні тенденції. У статті оцінено діючу митну систему та її ефективність у забезпеченні національної безпеки та економічного розвитку під час воєнного стану; проаналізовано вплив воєнного стану на торговельні відносини з іншими країнами та експортно-імпортні операції; розглянуто зміни, що відбулися в митній сфері внаслідок воєнного стану; подано статистику щодо зміни обсягів доходів від митних платежів; надано пропозиції щодо підвищення ефективності митної системи.

Ключові слова: митна політика, зовнішньоекономічна діяльність, митні органи, митні платежі, воєнний стан.

The article is concerned with studying the problems of risk management in the process of development of the customs system and assessing the impact of external threats on foreign economic activity. A special attention is paid to the analysis of the impact of changes in approaches to customs formalities on minimising external risks. The period under analysis covers 2021–2024. This time period is characterised by significant fluctuations in customs revenues, reflecting various trends. The purpose of the research is to study and analyse the customs policy of Ukraine under martial law, as well as to develop practical recommendations for its improvement, taking into consideration the current challenges and needs of the economy. In accordance with this goal, the main tasks aimed at achieving it are as follows: to study the essence, principles and main objectives of the State's customs policy; to assess the current customs system and its effectiveness in ensuring national security and economic development during martial law; to analyse the impact of martial law on trade relations with other countries and export-import operations, including restrictions and blockades; to consider the changes in the customs sector as a result of the martial law, in particular, changes in customs tariffs, procedures and control; to provide statistics on changes in the amount of revenues from customs payments to the State Budget of Ukraine; to provide proposals for improving the efficiency of the customs system in the crisis and post-crisis periods. During martial law, the development and implementation of an effective customs policy of Ukraine is of particular importance. This is due to the need to carry out a set of tasks covering



security, financial, economic, social and other spheres of life of Ukrainian society. The martial law dictates the need for a prompt response to a wide range of issues related to the import and export of goods, customs control and inspection, customs declaration, tariff regulation, etc. At the same time, today's challenges require strengthening of customs security measures and reorientation of priorities in the implementation of the main tasks of the state customs policy. An important task of the State Customs Service of Ukraine today is to optimise the algorithms of customs procedures.

Keywords: customs policy, foreign economic activity, customs authorities, customs payments, martial law.

Постановка проблеми. Реалізація ефективної митної політики має вирішальне значення для економічної стабільності, торговельних відносин та національної безпеки країни. В умовах воєнного стану постають нові виклики та загрози, які потребують негайного реагування та адаптації митних процедур. З одного боку, виникає потреба у спрощенні та пришвидшенні митних процедур для критичного імпорту, гуманітарної допомоги та товарів військового призначення. З іншого боку, посилюються заходи безпеки та контролю для запобігання контрабанди, незаконного переміщення товарів та диверсій.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових досліджень українських учених. Зокрема, теоретичні та прикладні засади формування та реалізації митної політики відображено у працях О. Гребельника, Л. Кийди, А. Крисоватого, І. Крупки, О. Кузьміна, Н. Мережко, П. Пашка та ін. В основі дослідження лежить вивчення проблем управління ризиками в процесі розвитку митної системи та оцінки впливу зовнішніх загроз на ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг досліджень, присвячених митній політиці України, питання її функціонування в умовах воєнного стану потребує ґрунтовного аналізу та висвітлення. Актуальним є дослідження нових підходів до митного регулювання в умовах воєнного стану, з урахуванням міжнародного досвіду та потреб вітчизняної економіки. Потребує детального аналізу вплив воєнних дій на митну логістику та митні платежі, розробка шляхів оптимізації митних процедур, а також адаптація митної служби України до стандартів Європейського Союзу в контексті воєнних дій. Вирішення цих проблем має важливе значення для забезпечення економічної безпеки України та її успішного відновлення після війни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є комплексне дослідження митної політики України в умовах воєнного стану, з акцентом на аналізі її

змін, впливу на зовнішню торгівлю та економіку країни, а також на окресленні перспектив розвитку митної справи в контексті повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спалах військового конфлікту між Україною та російською федерацією віддзеркалився в усіх сферах суспільного життя, надаючи наголос на виняткову важливість митної політики як стратегічної складової в економічній оборонності країни. Митна служба, виявившись на передовій економічного фронту, встала перед істотними викликами та завданнями, які вимагали негайних та ефективних рішень.

Нині, об'єктивні передумови для ефективно митної політики потребують глибокого аналізу ряду аспектів. Цей аналіз повинен охоплювати як своєчасну та адекватну реакцію на зовнішні загрози, так і комплексне забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів держави. Це, в свою чергу, передбачає вирішення ряду питань, що безпосередньо та опосередковано пов'язані з удосконаленням нормативно-правового поля, конкретизацією митних інтересів, розробкою системи показників для оцінки рівня митної безпеки, а також системи заходів та засобів їх забезпечення.

Митна система в умовах воєнного стану в країні стрімко адаптувалася, оскільки вона стала однією з ключових ланок в контролі за перетоком товарів та послуг через державний кордон. Зміни в геополітичних умовах змусили митні органи переглянути свою стратегію, переорієнтувати пріоритети та мобілізувати ресурси для забезпечення ефективного функціонування в умовах економічної нестабільності.

Митна служба стала стежити не лише за регулярним переміщенням товарів, але й контролювати потік гуманітарної допомоги, забезпечувати ефективний контроль за оборотом важливих стратегічних ресурсів.

Вважаємо за доцільне, в першу чергу, розглянути й порівняти частку надходжень митних платежів до Державного бюджету протягом трьох років, що охоплюють період

довоєнного стану й після початку повномасштабного вторгнення (табл. 1).

У 2021 році ввізне мито відображало стабільний ріст, перевищуючи очікування та становлячи 107,31% від уточненого річного плану. Проте, у 2022 році даний показник зазнав стрімкого спаду, і надходження цього виду митних платежів зменшилися до 65,39% від плану. Однак, в 2023 році відбулося відновлення та навіть перевищення планових показників на 12,51%.

Надходження акцизного податку та ПДВ з ввезених на митну територію України товарів також підлягали значним коливанням, зі зростанням у 2021 році до 122,7% та 102,65% відповідно, але подальшим значним зменшенням у 2022 році до 54,81% та 58,96% від плану. Однак, у 2023 році спостерігалось відновлення надходжень, й перевищення плану на 93,54% та 92,72% відповідно.

Щодо вивізного мита, спостерігалась значна зміна динаміки надходжень. У 2021 році показники значно перевищили план, майже втричі (294,49%), але у 2023 році спостерігалось дуже стрімке зменшення до лише 29,27% від плану.

Отож, повномасштабне вторгнення 2022 року призвело до руйнування та пошкодження митної інфраструктури, зменшення обсягів торгівлі, а також до введення пільгових умов оподаткування для деяких категорій товарів.

Незважаючи на складні умови, поступове відновлення роботи митних постів, збільшення обсягів імпорту та експорту, й скасування пільгових умов для деяких категорій товарів – все це дає підстави для оптимізму. Тому 2023 рік приніс певні надії на покращення ситуації, на що вказує збільшенням митних надходжень до бюджету країни.

Зростання митних надходжень тісно пов'язане з динамікою експортно-імпортних операцій. Збільшення обсягів експорту вказує на успішне проникнення продукції країни на зовнішні ринки, що сприяє її конкурентоспроможності та розвитку експортного сектору. Кожна збільшена експортна угода створює можливість для збільшення митних надходжень через оплату мит, податків та інших обов'язкових платежів. З іншого боку, зростання імпорту свідчить про збільшення споживчого попиту внутрішнього ринку на іноземні товари та послуги.

Експорт товарів за підсумками 2022 року зменшився на 35,1% (на 23,9 млрд дол.) у порівнянні з показниками 2021 року та склав 44,1 млрд дол.

За січень-серпень 2023 року Україна експортувала товарів на 24,5 млрд дол. з яких до бюджету внаслідок сплати вивізного мита надійшло 465,8 млн грн. Експортери отримали на 15% менше виручки порівняно з аналогічним періодом 2022 року (28,9 млрд дол.) та на 41% – відносно 41,8 млрд дол. за вісім місяців 2021-го.

Зменшення виручки у 2023 році пов'язано з тим, що в січні та лютому 2022 року, до повномасштабного вторгнення РФ, обсяги українського експорту були рекордними. Якщо порівнювати період за шість місяців з березня до серпня, обсяги експорту у 2023 році зросли на 2% порівняно з аналогічним періодом 2022 року [2].

Також експорт товарів з України зазнав значного скорочення у 2023 році, що торкнулося всіх галузей, без винятку (рис. 1).

Також експорт товарів з України зазнав значного скорочення у 2023 році, що торкнулося всіх галузей, без винятку (рис. 1).

Таблиця 1

Аналіз надходжень митних платежів до Державного бюджету України за 2021–2023 рр., млн. грн.

Вид митного платежу	Надходження за 2021 р., млн. грн.	Виконання до уточненого річного плану %	Надходження за 2022 р., млн. грн.	Виконання до уточненого річного плану %	Надходження за 2023 р., млн. грн.	Виконання до уточненого річного плану %
Ввізне мито	36 854,8	107,31	23 311,3	65,39	39 628,0	112,51
Вивізне мито	1 322,2	294,49	2 335,7	251,7	559,1	29,27
Акцизний податок	79 592,8	122,7	41 653,7	54,81	74 762,6	93,54
Податок на додану вартість	380 714,3	102,65	253 052,9	58,96	366 158,0	92,72

Джерело: розраховано авторами за даними [1]



Рис. 1. Експорт товарів у 2022–2024 роках, щомісяця, млн дол.

Джерело: Міністерство економіки України [3]

Проаналізувавши динаміку експорту, важливо також дослідити імпортні операції, щоб отримати комплексну картину зовнішньої торгівлі України.

Імпорт відіграє важливу роль у забезпеченні країни необхідними товарами та ресурсами, а також стимулює розвиток вітчизняних галузей.

Аналіз динаміки імпорту товарів та послуг до України у 2022 році свідчить про його значне скорочення. За даними Державної служби статистики України, загальний обсяг імпорту зменшився на 24,1% (на 17,6 млрд дол.) у порівнянні з 2021 роком і склав 58,3 млрд дол.

Проте впродовж першого півріччя 2023 року спостерігалось істотне збільшення обсягів імпорту товарів на 20,7%, що становить додаткові 5,2 мільярда доларів у порівнянні з відповідним періодом 2022 року, досягнувши загальної суми у 30,4 мільярда доларів (рис. 2).

«Під час порівняння даних Держстату і Держмитслужби виявляється деяка розбіжність. За інформацією служби статистики, у першому півріччі Україна імпортувала товарів на 30,4 млрд дол, але якщо скласти всі категорії, вийде 28,3 млрд дол.

У попередні два роки також спостерігалась розбіжність, але зростати вона почала після початку великої війни. У першій половині 2021 року йшлося про 12,6 млн дол., у 2022 році – про 867 млн дол., а в 2023 році – про 2,1 млрд дол.

За даними митниці, ця цифра ще більша. За першу половину 2023 року мова йде про 2,5 млрд дол. у категорії «інше» – єди-

ній, структуру якої неможливо переглянути. У гривневому еквіваленті йдеться про майже 100 млрд грн.

Звісно, це не обов'язково зброя чи дотичні товари. У цю суму можуть входити гуманітарна допомога або інші товари» [4].

Розглянута структура експортно-імпортних операцій дозволяє отримати більш глибоке розуміння динаміки зовнішньої торгівлі та впливу цих процесів на митні платежі. Це в свою чергу, відображається у надходженнях до державного бюджету сплатою митних зборів (рис. 3).

Внаслідок митного оформлення, проведеного українським бізнесом та громадянами зовнішньоекономічних операцій з товарами, митні органи перерахували до державного бюджету значну суму. У лютому 2023 року ця сума склала 33,4 млрд грн, що становило 100,4% від визначеного Міністерством фінансів індикативного показника. Проте у лютому 2024 року відбувся помітний зріст цих платежів, що склали 39,8 млрд грн. Порівняно з попереднім роком, обсяги перерахування до державної скарбниці податків від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності зросли на 6,4 млрд грн [5, 6].

Загалом, з початку 2024 року до Державного бюджету було перераховано понад 87,1 млрд грн митних платежів.

В цілому, митна політика України зазнала кардинальних змін та була спрямована на забезпечення національної безпеки, підтримку економіки та максимальне сприяння імпорту критично важливих товарів.



Рис. 2. Імпорт товарів у 2022–2023 роках, щомісяця, млн дол.

Джерело: розроблено авторами на основі [3]

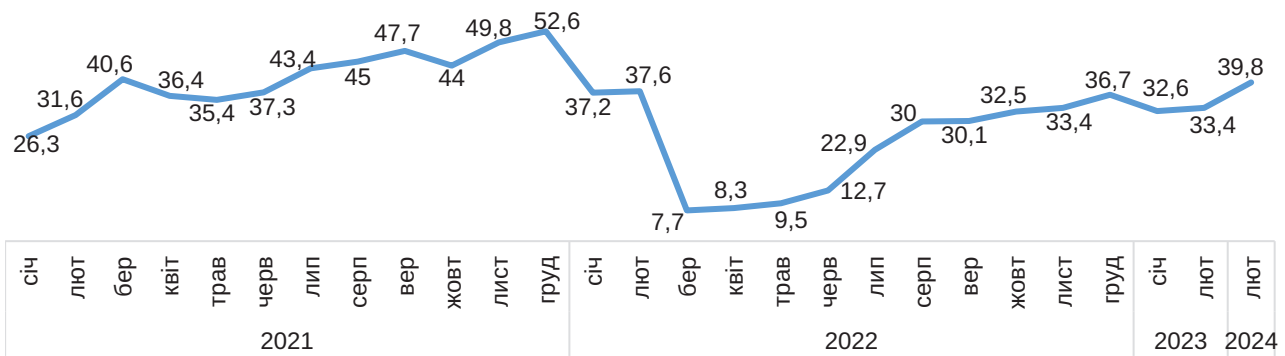


Рис. 3. Динаміка надходження митних платежів до бюджету України за 2021–2023 роки та лютий 2024 року, млрд грн

Джерело: Державна митна служба України [5]

Основними напрямками стали:

- спрощення митних процедур для імпорту гуманітарної допомоги, озброєння, військової техніки, енергоресурсів та товарів критичного імпорту. Це дозволило прискорити надходження необхідних вантажів в країну.

- запровадження тимчасових заборон та обмежень на експорт низки товарів стратегічного значення для забезпечення внутрішніх потреб держави.

- активне співробітництво з митними службами країн ЄС та Великої Британії для протидії обходу санкцій та контрабанді з росії.

Незважаючи на складні умови воєнного стану, митна служба України виявила гнучкість та оперативність у реагуванні на нові виклики. Однак бойові дії створюють суттєві перешкоди для повноцінного функціонування митної системи.

Подальше вдосконалення митної системи є критично важливим для відновлення економіки та інтеграції в міжнародну торгівлю.

Висновки. Визначення умов економічного розвитку в будь якій країні залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів. Зовнішньоекономічна діяльність є одним з найважливіших аспектів і має вирішальне значення для прогресу національної економіки. Успіх та конкурентоспроможність країни на світовому ринку неможливі без чіткої та ефективної митної системи, яка реалізується через митну та зовнішньоторговельну політику. Митна політика є основним інструментом захисту національних інтересів від зовнішніх загроз.

У сучасному світі, результативне управління економікою країни вимагає надійного формування стійкої доходної складової державного бюджету. У зв'язку з цим, збір митних платежів

набуває особливого значення, оскільки вони є важливою частиною податкових надходжень. Ефективна система адміністрування митних платежів, окрім підтримки вітчизняного виробництва та захисту внутрішнього ринку, сприяє зміцненню економічної безпеки країни. Від цієї системи напругу залежить рівень соціального благополуччя держави, оскільки вона забезпечує фінансові ресурси для виконання соціально-економічних програм та проєктів.

Отож враховуючи роль та вплив митної політики на економічний розвиток країни, можна зазначити, що в період з 2021 по 2024 рік в Україні спостерігалися значні коливання у надходженнях митних платежів, відображаючи різні тенденції. Вони свідчать про важливість адаптації до змінних умов і наголошують на необхідності ефективного управління ризиками та реагування на зміни в економічному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2024).
2. Гвоздьова О., Корнилюк Р. Сильне плече аграріїв. За вісім місяців 2023-го агросектор приніс Україні у п'ять разів більше виручки, ніж металургія. Які країни купують українське? Дослідження – Forbes.ua. *Forbes.ua | Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: <https://forbes.ua/> (дата звернення: 29.02.2024).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2024).
4. Економічна правда. Прихований імпорт на мільярди доларів. На що Україна витрачає валюту?. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/08/24/703532/> (дата звернення: 01.03.2024).
5. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2024).
6. Надходження митних платежів до Держбюджету в 2024 році. *Державна митна служба України*. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/nadkhodzhennia-mitnikh-platezhiv-do-derzhbiudzhetu-v-2024-rotsi-demonstruiut-suttieve-zrostannia-1513> (дата звернення: 10.03.2024).

REFERENCES:

1. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State budget web portal for citizens]. Available at: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed 25 February 2024) [in Ukrainian]
2. Hvozdoва O., Kornilyuk R. Sylne pleche ahrariiv. Za visim misiatsiv 2023-ho ahrosektor prynis Ukraini u piat raziv bilshe vyručky, nizh metalurhiia. Yaki krainy kupuiut ukrainske? Doslidzhennia – Forbes.ua. *Forbes.ua | Biznes, miliardery, novyny, finansy, investytsii, kompanii* [Strong shoulder of agrarians. In eight months of 2023, the agrarian sector brought Ukraine five times more revenue than metallurgy. Which countries buy Ukrainian products? Research – Forbes.ua. *Forbes.ua | Business, billionaires, news, finance, investments, companies*]. Available at: <https://forbes.ua/> (accessed 29 February 2024)
3. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 25 February 2024)
4. Ekonomichna pravda. Prykhovanyi import na miliardy dolariv. Na shcho Ukraina vytrachaie valiutu? *Ekonomichna pravda* [Economic Truth. Billions of dollars of hidden imports. What does Ukraine spend its currency on?]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/08/24/703532/> (accessed 1 March 2024)
5. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy [Official website of the State Customs Service of Ukraine]. Available at: <https://customs.gov.ua/> (accessed 25 February 2024)
6. Nadkhodzhennia mytynykh platezhiv do Derzhbiudzhetu v 2024 rotsi. *Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy* [Customs payments receipts to the State Budget in 2024. State Customs Service of Ukraine]. Available at: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/nadkhodzhennia-mitnikh-platezhiv-do-derzhbiudzhetu-v-2024-rotsi-demonstruiut-suttieve-zrostannia-1513> (accessed 10 March 2024)